

Бут-Гусаім, С. Ф. Анамастычная прастора аповесці Зінаіды Дудзюк “Ніка” / С. Ф. Бут-Гусаім // *Коммуникативное пространство и информационное поле в языке и речевой деятельности : материалы Респ. науч-практ- конф., Брест, 24 марта 2022 г. / Брест. гос. ун-т ; науч. ред. Г. М. Концевая. – Брест, 2022. – С. 17–21.*

С. Ф. Бут-Гусаім

Брест, БрДУ імя А.С. Пушкіна

АНАМАСТЫЧНАЯ ПРАСТОРА АПОВЕСЦІ ЗІНАІДЫ ДУДЗЮК “НІКА”

Сучасная беларуская пісьменніца Вольга Іпатава ў адным з раманаў піша: “Не кожнаму даецца ў жыцці каханне, якое мацней за смерць, за адлегласць, за ўсе перашкоды. Але кожная жанчына марыць аб ім, кожная хоча быць адзінай – на ўсе гады, якія адпусціў Лёс, на ўсе выпрабаванні, на шчасце і няшчасце” [3, с. 258]. Пошукі жанчынай Кахання, любімага чалавека, свайго прызначэння на зямлі, якое найперш у сям’і, блізкіх людзях, – вечная тэма ў літаратуры. Гісторыю беларускіх дзяўчат савецкай эпохі расказвае Зінаіда Дудзюк у аповесці “Ніка”. Асабовыя імёны, прозвішчы, мянушкі, “перыферычныя” онімы твора – сродак стварэння вобразаў герояў і фарміравання хранатопных межаў твора.

Загаловак аповесці належыць да **прадметна-апісальнага тыпу**, называючы галоўную гераіню аповесці – старшакласніцу *Ніку*, якая пачынае пазнаваць свет людскіх адносін, перажывае першае каханне, шукае сваё прызначэнне на зямлі.

Ядро анамастыкону твора – **антрапонімы**. Атмасферу савецкай пары ствараюць імёны-сучаснікі актёраў *Вячаслава Ціханава, Ноны Мардзюковай, Алега Табакова, Міхаіла Казакова, Нэлі Мышковай, Уладзіміра Коранева*, спевака *Юрыя Гуляева*, якімі захапляліся юнакі і дзяўчаты 70-х гадоў ХХ стагоддзя. У рэпліках персанажаў твора называюцца **онімы-рэтраспекцыі**. Так, былы зэк Толік Баламацюк часта згадвае *Фелікса Дзяржынскага* і цытуе яго выказванні, што бачыў на сценах турмы: “Сапраўднае няшчасце – эгаізм”; “Дзе ёсць любоў, там няма пакуты, якая магла б зламаць чалавека”; “Шчасце – гэта не жыццё без турбот і смутку, шчасце – гэта стан душы”; “Адсутнасць у вас судзімасці – гэта не ваша заслуга, а наша недапрацоўка” [2, с. 83]. Старшакласніца Вера, якая спрабуе пісаць вершы і з захапленнем чытае творы беларускіх аўтараў, нярэдка згадвае імёны *Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча, Максіма Гарэцкага, Максіма Танка, Максіма Лужаніна*: “Такіх тэкстаў у мяне ўжо назбіралася амаль агульны сшытак. Сама не ведала, скуль браліся гэтыя думкі і рыфмы.

Проста наплывалі словы, быццам у душы гучала песня, трэба было толькі паспяваць запісваць яе. Але я сумнявалася, ці ж гэта вершы? Ці здолею я калі-небудзь навучыцца пісаць, як Якуб Колас і Янка Купала, якіх я чытала вельмі шмат?” [2, с. 78].

Антрапанімікон прааналізаванага твора прадстаўлены каляндарнымі імёнамі, якія ўвайшлі ў айчынны іменаслоў разам з прыняццем хрысціянства. Так, з *грэчаскай* мовы былі запазычаны імёны **Вераніка** (грэч. ‘якая прыносіць перамогу’) [1, с. 57], **Галіна** (грэч. ‘цішыня, спакой’) [1, с. 57], **Андрэй** (грэч. ‘мужны’) [1, с. 16], **Аляксандра** (грэч. ‘абарона людзей’) [1, с. 13] і інш; з лацінскай **Віктар** (лац. ‘пераможца’) [1, с. 21]. Са *старажытнаўрэйскай* у беларускі іменаслоў увайшлі імёны **Міхаіл** (яўр. ‘той, хто як Бог’) [1, с. 35], **Якаў** (яўр. ‘той, хто трымаеца за пятку’) [1, с. 51]. Імя **Вера** – пераклад грэчаскага імені **Пістыс**, якое азначае ‘вера’ [1, с. 57]. Імёны **Людміла** ‘мілая да людзей’ і **Вадзім** ‘абвінаваўца’ славянскага паходжання [1, с. 62].

У маўленні персанажаў аповесці шырока ўжываюцца формы суб’ектыўнай ацэнкі ўласных асабовых імёнаў. – выразнікі канатацый эмацыйнасці, экспрэсіўнасці, ацэначнасці і нацыянальна-культурнай спецыфікі, што адпавядае традыцыям нацыянальнага іменаслову: “*Маю новую сяброўку ён называў не інакш, як Мілачка*” [2, с. 81]; “*Мо ведаеце, дзе мая Верка?*” [2, с. 86]; “*Мішка Сурок – сімпатычны і вясёлы хлопец, Жорка Міхнюк – таксама нішто сабе ды ці мала хто*” [2, с. 77]. Канатацыю размоўнасці выражаюць **гіпакарыстычныя** формы імені, якія ўжываюцца ў неафіцыйных стасунках паміж знаёмымі, блізкімі людзьмі: “*Здагадвалася, што Шура і Ліна трапілі ў цяжкую сітуацыю, засталіся з дзецьмі без мужоў*” [2, с. 83]; “*Дзверы мне адчыніў яе бацька і сказаў, што дачка зараз у суседкі Лілі. Я падалася туды і знайшла там вясёлую кампанію: гаспадыня, гадоў дваццаці васьмі, з шорткімі рыжымі валасамі, Ніка, Міла і Галя разглядалі кнігу па акушэрстве*” [2, с. 88].

Канатацыю нацыянальна-культурнай спецыфікі ўтрымліваюць ужывальныя ў народным асяроддзі формы называння сталага чалавека праз спалучэнне імені з апелятывам **дядзька**, **цётка**, напр.: “*Напрыклад, я вельмі любіла слухаць радыё ў мацінай сяброўкі, цёткі Піляды*” [2, с. 76]; “*Мне было зусім не страшна, калі цётчын муж, дзядзька Веня, які вярнуўся з вайны без нагі, прымацоўваў да куксы драўляны пратэз*” [2, с. 36–37].

Запамінальныя партрэты персанажаў дапамагаюць стварыць мянушкі. Маладога чалавека, у якога закахалася Ніка, яна называе **Рамонак**. У найменні, аснова якога кветка – сімвал сям’і, кахання, вернасці, мілай прастаты і пяшчоты, – шчырае пачуццё дзяўчыны да маладога чалавека, якога кахала і марыла выйсці за яго замуж.

Насмешлівае празванне *Даміцэля* дала маці – простая працаўніца – дачцэ, якая шчыра захапілася беларускай літаратурай: “У Якуба Коласа мне асабліва падабаліся апавяданні. Я нават спрабавала маме расказваць пра Зыгмуса і Даміцэлю. Але яна пасмяялася з мяне і пачала называць *Даміцэляю*” [2, с. 78]. Замалёўкай знешнасці дзяўчыны з’яўляецца празванне *Максімка*, унутраная форма якога раскрываецца ў мікракантэксте: “Герман называў мяне не Вераю, а *Максікам* за маю па-негрыцянску кучаравую галаву, параўноўваючы з чарнаскурым хлопчыкам з аповесці пра рускіх матросаў, якога яны ўзялі юнгам да сябе на карабель. Мне спадабалася гэтае імя” [2, с. 82].

Структура і семантыка прозвішчаў герояў твора адлюстроўваюць заканамернасці сучаснага беларускага антрапанімікону. У ліку паэтонімаў аповесці прозвішчы, утвораныя ад асабовых імён. Так, у аснове прозвішча *Барысаў* славянскае імя *Барыс* (скарочанае ад *Барыслаў* [1, с. 18]). Прозвішча *Міхнюк* утворана ад размоўнай формы старажытнаўрэйскага імені *Міхаіл* ‘той, хто як Бог’ [1, с. 35].

Частка прозвішчаў герояў аповесці ўтворана ад мірскіх празванняў-мянушак адапелятыўнага паходжання: назваў жывых істот (*Сурок*, *Шчыглоў*), раслін (*Коласава*). Прозвішча *Хазарава* матывавана адапелятыўнай мянушкай, якая ўказвае на этнічную прыналежнасць продкаў: *хазары* ‘старажытны вандроўны народ, які ўтварыў у 7–10 стст. Дзяржаву з тэрыторыяй ад ніжняй Волгі да Каўказа і паўночнага Прычарнамор’я’ [4, с. 717].

Сродкам намінацыі, характарыстыкі і ацэнкі створаных пісьменніцай вобразаў з’яўляюцца “таваркія” прозвішчы. Характар былога зэка трапна акрэслівае прозвішча *Баламацюк*, сэнс якога праз назіранне за паводзінамі чалавека з трагічным лёсам “прачытвае” маладзенькая дзяўчына Вера: “Толькі падлеткам трохі адседзеў у калоніі. Турэмны дух настолькі атруціў яго і выбіў усе свае думкі, што цяпер ён выказваўся толькі лозунгамі, якія бачыў на сценах турмы ці ў аддзяленні міліцыі, куды вельмі часта хадзіў бавіць час. Мусіць, усе ягоныя продкі па мужчынскай лініі былі балбатуны ці баламуты, інакш не атрымалі б такое характэрнае прозвішча, якое цалкам адпавядала ўнутранаму зместу ягонага ўладальніка” [2, с. 84]. Малады зэк *Баламацюк*, значная частка жыцця якога прайшла ў турме, загінуў у бойцы на вясковых танцах.

Сродкам адлюстравання *хранатопу* (*прасторава-часавых адносін*) у аповесці з’яўляюцца “*перыферычныя*” онімы. Атмасферу савецкай эпохі ствараюць ужытыя ў рэпліках герояў аповесці *фільмонімы* – назвы фільмаў “*Апошні дзюйм*”, “*Фантамас*”, “*Журналіст*”, якія ўплывалі на светапогляд савецкай моладзі (“*Год я адпрацавала маляром у брыгадзе Коласавай. Паглядзела фільм «Журналіст», які і вызначыў маю будучую*

прафесію. Паступіла на журфак універсітэта” [2, с. 97]) **гемеронім** – найменне газеты, якую выпісвалі амаль усе школьнікі – “*Піянерская праўда*”, **бібліёнім** “*Стары Хатабыч*” – кніга, якую любілі савецкія падлеткі, **геартонім** *8 Сакавіка*.

У аповедзе пра няпросты жыццёвы шлях персанажаў аповесці ўжываюцца **тапонімы** – геаграфічныя назвы (*Украіна, Масква, Смаленск*). Выкарыстаны ў творы і **гістарыёнім** – назва краіны, што цяпер знікла з геаграфічнай карты: **СССР** – ‘дзяржава, якая існавала з 1922 па 1991 гады на тэрыторыі Усходняй Еўропы, часткі Цэнтральнай і Усходняй Азіі’: “*З таго часу мінула шмат гадоў, лёс раскідаў нас на прасторах былога СССР*” [2, с. 97].

Аповесць Зінаіды Дудзюк вызначаецца стылістычна матываваным ужываннем анамастычных адзінак, якія ствараюць запамінальныя партрэты персанажаў, вызначаюць час і месца дзеяння, адлюстроўваюць светапогляд герояў.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Барыс, С. Як у нас клічуць?: Беларускія імёны / С. Барыс. – Мінск : Медысонт, 2010. – 124 с.
2. Дудзюк, З. Ніка : аповесць / З. Дудзюк // *Польмя*. – 2015. – № 3. – С. 74–97.
3. Іпатава, В. Альгердава дэда : раманы / В. Іпатава. – Мінск : “Беллітфонд”, 2002. – 608 с.
4. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы : больш за 65 тыс. слоў / І. М. Бунчук [і інш.] ; пад рэд. М. Р. Судніка, М. Н. Крыўко. – Мінск : БелЭн, 1996. – 784 с.